

RIEŠENIE SOCIÁLNYCH UDALOSTÍ NA BÁZE OSOBNEJ ZODPOVEDNOSTI

„Každé centrálné plánovanie zamerané na dosiahnutie určitých sociálnych cieľov, bude mať vždy nevyhnutne za následok rastúci útlak človeka štátom a stratu individuálnej a politickej slobody (Hayek)¹

I. Rámcové východiská

Ilúzie a mýty, ktoré brania jasnému vymedzeniu pojmov, odstraňovaniu deformácií v sociálnom systéme, presadeniu systémových a zásadných sociálnych reforiem a umožňujú ospravedlňovanie zásahov do slobody, súkromného vlastníctva a konkurencie:

- systémová protirečivosť ekonomického a sociálneho, resp. morálneho, napríklad vlastného záujmu (*self-interest*) a dobročinnosti, či dôstojnosti, človeka;
- rovnosť, resp. vyrovnávanie rozdielov, v súlade so slobodou (proti princípom rôznosti, slobody, ekonomickej motivácie a pod., *rovnosť vs. sloboda*)
- tzv. sociálna spravodlivosť

„Dospel som k záveru, že v spoločnosti slobodných ľudí nemá slovné spojenie „sociálna spravodlivosť“ žiadny význam.“ (Hayek, 1994)

- „nespravodlivosť trhu“ („hra s nulovým súčtom“) a iné nejasne definovateľné a principiálne spochybniteľné pojmy, napríklad „verejné dobro“, „verejný záujem“ a „sociálna solidarita“²
- silný príklon k myšlienkami sociálneho štátu medzi politikmi, cirkvami a akceptovanie sociálneho štátu mnohými ľuďmi (voličmi)

Príčiny existencie a prehlbovania mýtov a ilúzií v spoločnosti:

- nedôsledné uvedomenie si alebo neakceptovanie podstaty (fungovania) trhu a spontánneho poriadku,
- preferencie ľudí - príjemnejšie sociálne pohodlie ako tlak konkurencia a rizika

¹ Leube, 2001, s.1.

² Tieto a iné často deklarované mýty a ilúzie (nielen) v sociálnej sfére boli vyvrátené v teórii a tiež v praxi. Príkladom sú práce Adama Smitha o symbióze vlastného záujmu a dobročinnosti (prezentované a diskutované napríklad na 3. a 4. seminári *Akadémie klasickej ekonómie 2010*) a Friedricha Hayeka napríklad k pojmu „spravodlivosti“, osobitne kritike tzv. „sociálnej spravodlivosti“ v Hayek, 1994, zv. 2. K tomuto taktiež viac napríklad v Jassay, 2007, s. 107 – 126.

- viera v účinnosť „štátu“ a podceňovanie alebo nevidenie dôsledkov „štátu blahobytu“)
- nepochopenie podstaty sociálnej sféry v kontexte ekonomickej a etickej logiky (finančnej a inej zodpovednosti, ..)
- nerešpektovanie faktov, že slobodnejšie a prosperujúcejšie sa žije ľuďom v krajinách, kde sú podmienky priaznivejšie pre trhové prostredie a kde je menší sociálny štát

Východiskové teoreticko-principiálne otázky, týkajúce sa sociálnej sféry:

1. Kto je a kto má byť nositeľom (primárnej) zodpovednosti za svoje zabezpečenie sociálnej udalosti?
  - Kto, komu má čo poskytovať a kto, komu má čo financovať?
  - Má mať niekto nárok na peniaze a služby financované od iných? Ak áno, kto a kedy, resp. za akých podmienok?
2. Je sociálna udalosť problém (primárne) individuálny alebo kolektívny?
3. Aké je a má byť vymedzenie vlády v sociálnej sfére, jej sociálnej politiky a na akých dominantných princípoch má stáť (napr. zásluhovosti alebo cielene adresnej solidarite na základnej úrovni)?

II. Vymedzenie pojmov

Sociálna udalosť – stav alebo situácia, spôsobujúca človeku finančnú alebo inú ujmu, vyžadujúce pomoc iných (reálna chudoba, invalidita,...)

Sociálna sféra:

- a) široko definovaná – v súčasnosti praxi dominantné vymedzenie (ktoré prehľbuje deformácie a spôsobuje ekonomické a iné negatívne dôsledky), napríklad v podmienkach SR:
  1. „sociálne poistenie“ - vládou spravovaný systém, v ktorom sú sociálne udalosti (staroba, invalidita, choroba a pod.) financované priebežne pravidelnými povinnými príspevkami (odvodmi) platiteľov do systému,³
  2. štátna sociálna podpora (najmä vládna „podpora“ rodín s deťmi formou prídavku na dieťa, rodičovského príspevku a pod.)
  3. sociálna pomoc (pomoc ľuďom v hmotnej núdzi a sociálnej núdzi,..)
    - + dlhodobá starostlivosť - sociálna a zdravotná starostlivosť o dlhodobo chorých
- b) užšie definované – vnímanie sociálnych udalostí a sociálnej sféry v súlade s vymedzenými princípmi sociálnej sféry, najmä s osobnou zodpovednosťou

³ V „sociálnom poistení“ ľudia pravidelne odvádzajú určité finančné čiastky do spoločného balíka, z ktorého sú všetkým poberateľom v systéme v čase nároku vyplácané dávky. Cieľom systému sociálneho poistenia je okrem iného garantovať minimálnu „sociálnu úroveň“. Ľudia v ňom preto neznášajú riziko, čím sa popiera základná črta poistenia.

Sociálny štát = vládou organizované a garantované zabezpečenie sociálnych udalostí, financované vynucovaným prerozdeľovaním vytvoreného bohatstva („sociálna solidarita“)

Sociálne odvody (sociálne „poistenie“)

- vládou spravovaný systém financ. sociálnej sféry „poistného“ charakteru, kde ľudia povinne odvádzajú pravidelne príspevky a nároky na dávky im vznikajú v budúcnosti
- štátom organizovaná a vynucovaná finančná hra na bezrizikové kolektívne poistenie, zásluhovosť (dôchodkový systém – obdoba Ponziho schémy)
- od 80-tych r. 19. st., Bismarck: nemocen., zdravotné, úrazové a dôchod. „poistenie“
- na Slovensku: nadmerne vysoké, komplikované a neprehľadné (rôzne vymeriavacie zákl.) a financujúce väčšine ľudí nároky, často nad rámec zdôvodniteľnej solidarity

Chudoba

Reálne chudobný je:

- človek, ktorý nemá príjmové a majetkové prostriedky na zabezpečenie základných životných podmienok na prežitie (*existenčné minimum*): štandardne sa medzinárodne akceptuje (*objektívne vymedzenie* ako *absolútna chudoba*),⁴ že sa týka toho, kto nemá zdroje na jedno teplé jedlo denne a primerané⁵ bývanie a ošatenie.

Na Slovensku možno považovať za skutočne chudobných okrem výnimiek jednoznačne bezdomovcov a obyvateľov rómskych osád .

Naopak, skutočne chudobným nie je:

- človek, ktorý síce má nízky príjem, ale vlastní iný finančný majetok (úspory, akcie,..) alebo nefinančný majetok (auto, dom a podobne),
- človek, ktorý subjektívne pociťuje finančný nedostatok dosiahnuť určitý životný štandard (napríklad nemá dosť zdrojov na každoročnú dovolenku v zahraničí) – *subjektívne vymedzenie*,
- človek, ktorý má nižší príjem ako vopred zafinovaná hranica, napr. podľa metodiky EÚ, kto má menej ako 60% % mediánu disponibilného príjmu v krajine – tzv. *relatívna chudoba*

Miera „relatívnej chudoby“ (ktorú používa na porovnávanie EÚ) nevytvára o skutočnej chudobe, ale o miere príjmových rozdielov ľudí v krajine (aký podiel obyvateľstva má nižší príjem ako stanovená hranica "rizika chudoby"). Príjmové a majetkové rozdiely medzi ľuďmi sú prirodzené a pre konkurenciu, motivácie a tvorbu bohatstva (aj pre chudobných) v spoločnosti dôležité. Nie je úlohou vlády ich vyrovnávať. Naopak, mnohé problémy sociálnej sféry súvisia práve so zamieňaním skutočnej chudoby

⁴ Podľa metodiky Svetovej banky sa za človeka žijúceho v absolútnej chudobe považuje ten, kto má menej zdrojov ako 2,15 USD (v parite kúpnej sily) na svoju spotrebu v jeden deň, resp. za človeka v extrémnej absolútnej chudobe ten, kto má menej ako 1 USD na deň (Chen – Ravallion, 2007).

⁵ Pod pojmom „primerané“ sa myslí nevyhnutné pre život.

s nižšími príjmami časti obyvateľstva a so snahami vlád vyrovnávať rozdiely medzi ľuďmi, nielen príjmové.

III. Deformovaná prax, so zameraním na podmienky na Slovensku

Negatívne trendy v sociálnej politike vo svete a osobitne v Európe:

- vznik a rozmach verejných „poistných“ schém,⁶
- rast vládneho prerozdeľovania, rozmach a úpadok „sociálneho štátu“ (*welfare state*),
- Európsky sociálny model.⁷

Deformácie v sociálnom systéme na Slovensku, ktoré dlhodobejšie pretrvávajú:

- a) štedrá a široko nastavená váha vládou garantovanej sociálnej solidarity (napríklad univerzálne prídavky na deti),
- b) vysoké sociálne odvody a iné povinné platby v sociálnej sfére,
- c) komplikovanosť a neprehľadnosť sociálneho systému – tak sociálnych odvodov, ako aj sociálnych dávok,
- d) vopred garantované peňažné dávky v hotovosti a pozitívne sociálne práva, poskytované univerzálne a bez vyžadovania protihodnoty,
- e) prevaha povinných foriem a verejných pilierov v systéme,
- f) vysoká miera zásluhovosti (osobitne v 1. pilieri dôchodkového systému),
- g) regulácie na trhu práce (min. mzda, nepružnosť kvôli Zákonníku práce),
- h) etatistický a centralizovaný systém sociálnej politiky.

Dlhodobé podstatné problémy v sociálnej, ktoré sú dôsledkom deformácií:

- a) závislosť významnej časti populácie od štátu / na sociálnych dávkach (PSEUDO-KULTÚRA ZÁVISLOSTI A SYSTÉM. DEMOTIVÁCIA K ZODPOVEDNOSTI a POMOCI V RODINE),
  - b) vysoké a pre ekonomiku retardačné náklady na fungovanie systému
  - c) vytláčaná a obmedzovaná dobrovoľná solidarita, súkromné aktivity v sociálnej sfére a konkurencia poskytovateľov v sociálnom systéme
- +
- znižovanie sebaúcty, rastúce neetické očakávania získavania podpory od iných (*mentalita nárokovateľnosti*)
  - plytvanie so zdrojmi – vytláča potrebné zdroje tam, kde ich treba
  - nepomáha tým čo má najviac (reálne chudobným)
  - zvyšuje mieru dlhodobej nezamestnanosti,..

⁶ Verejnú „sociálnu poisťovňu“ (nemocenské, zdravotné, úrazové a dôchodkové) zaviedol nemecký kancelár Otto von Bismarck počas 80-tych rokov 19. storočia.

⁷ Viac v Gonda-Novota-Dostál (2005), s. 16-20.

Spoločným problémom v sociálnom systéme na Slovensku je prílišná úloha vlády v ňom s nárokmi na vysoký objem zdrojov a zároveň spoliehanie sa mnohých ľudí na iných, osobitne na štát. Toto v značnej miere nahradilo a vytlačilo disponibilné súkromné zdroje, individuálnu zodpovednosť za svoje zabezpečenie, pomoc v rodine a iné formy dobrovoľnej solidarity. Závislosť občanov od štátu je výrazná napríklad v starobnom dôchodkovom systéme, ktorý je v situácii neustále starnúcej populácie finančne neudržateľný v súčasnej podobe. Demografický vývoj však nebude ruiniť len rozpočty, z ktorých sa budú vyplácať dôchodky, ale bude vyžadovať vyššie náklady aj na zdravotnú starostlivosť a dlhodobú starostlivosť o starších obyvateľov.

IV. Návrh sociálnej reformy na Slovensku báze osobnej zodpovednosti⁸

Filozofické východiská návrhu sociálnej reformy

- princípy v sociálnej sfére (osobná zodpovednosť, sebestačnosť, dobrovoľnosť, súkromná iniciatíva,..), ktoré sú v súlade s ekonomickými a etickými princípmi rešpektovania osobnej slobody, trhu, vlastníctva a vlastníckeho práva, konkurencie, hodnoty „nič nedostávať zadarmo“) a pod.

"Ak dáte chudobnému rybu, zasýtite ho na jeden deň, ale ak ho naučíte ryby loviť, pomôžete mu na celý život." (čínske príslovie)

Odpovede na systémové teoreticko-principiálne otázky sa opierajú o princípy.

Princípy v sociálnej sfére [v súlade s princípmi slobodnej spoločnosti]

- osobná zodpovednosť, sebestačnosť a svojpomoc (v *protiváhe ku kolektivismu a spoliehaniu sa na iných*)
- dobrovoľnosť, dobrovoľná solidarita a súkromná iniciatíva (v *protiváhe k vynucovaniu*)
- subsidiarita a decentralizácia (vs. *centralizácia*)
- cielene adresná sociálna podpora na základnej (*existenčnej*) úrovni (vs. *univerzalita a zásluhovosť vo verejných financiách*)
- princíp protihodnoty a podmienenosti sociálnych dávok - v *protiváhe k neobmedzeným dávkam („niečo za nič“)* a *pozitívnym sociálnym (nad)právam*
- konkurencia poskytovateľov, primárne súkromných, soc. služieb.

Cieľovo žateľný stav (dlhodobý horizont)

Cieľ: individuálna a rodinná sebestačnosť namiesto odkázanosti a závislosti na vládnej pomoci

---

⁸ V poznámkach sa v stručnosti vychádza z návrh sociálnej reformy Konzervatívneho inštitútu M.R. Štefánika (Gonda-Novota-Dostál, 2005, s. 47-65).

Predstava o želateľnom stave na vytvorenie podmienok na prechod od závislosti na vládnej „pomoci“ k sebestačnosti:

- jednotlivci budú (až na objektívne preukázateľné výnimky) sami zodpovedať za svoje a rodinné zabezpečenie
- neobmedzovaná konkurencia súkromných poskytovateľov sociálnych služieb a produktov v sociálnom systéme
- dominantný súkromný pilier (vrátane financovania) na dobrovoľnom princípe, vrátane komerčného poistenia;
- verejný pilier bude ako dopĺňujúci z daní financovať adresne garantované existenčné minimum ako základný životný štandard.

V cieľovo želateľnom stave by malo platiť, že:

- keď niekto zlyháva na trhu a má problém sa sám o seba finančne postarať, tak mu môžu /majú dobrovoľne pomôcť iní: rodina, blízki, priatelia, "susedská komunita" a cirkev, náboženské, občianske a iné súkromné a na dobrovoľnej báze fungujúce spoločenstvá,
- tak ako je trh charakterizovaný dobrovoľnými výmenami medzi ľuďmi za určitú cenu, tak základom dobre fungujúcich sociálnych vzťahov v spoločnosti je dobrovoľná solidarita,
- až keď zlyhajú aj všetky tieto prirodzené inštitúcie, tak môže a má ako posledná inštitúcia nastúpiť verejná správa, primárne na miestnej úrovni,
- verejná správa bude adresne garantovať iba základný životný štandard obyvateľom v hmotnej núdzi - existenčné minimum, ale cielene adresne a podmienené pre dávky v hotovosti (hoci garantované na minimálnej úrovni)
- nikto nebude mať vopred garantované sociálne dávky v hotovosti (pasívny a nespolupracujúci nebude mať nárok na sociálne dávky v hotovosti).

Návrh opatrení sociálnej reformy. Ako sa dostať k žiaducemu stavu?

Stratégia návrhu sociálnej reformy pozostávajúca z opatrení by mala obsahovať razantný ústup vlády zo sociálnej sféry (na strane verejných výdavkov, príjmov a tiež mimorozpočtových opatrení) a vytvorenie podmienok pre dobrovoľnú solidaritu, pre konkurenciu súkromných poskytovateľov a decentralizovanú sociálnu politiku na minimálnej a adresnej úrovni.

Zásadné krátkodobé aj dlhodobé opatrenia vo verejných výdavkoch a zároveň verejných príjmoch (vrátane odbúrania sociálnych odvodov), doplnené mimorozpočtovými opatreniami (napríklad návrhom na zrušenie minimálnej mzdy). Dôležité je aj presadzovanie odbúrania dnešných prvkov harmonizácie sociálnej sféry a odmietanie ďalších návrhov na sociálnu harmonizáciu

Niekoľko krokov na dosiahnutie ústupu vlády z financovania a poskytovania sociálnych dávok a služieb v podmienkach Slovenska:

1. Metodické vyčistenie výplatnej pásky (predpoklad zásadných zmien v sociálnom systéme, osobitne v sociálnych odvodoch)_
  - presun odvodov zamestnávateľov na zamestnancov (tým vyrovnáť hrubú mzdu s mzdovými nákladmi práce zamestnávateľa na zamestnanca)
2. Krátkodobo zrealizovateľné opatrenia, znamenajúce zrušenie niektorých odvodov a k nim prislúchajúcich verejných výdavkov, konkrétne:
  - zrušenie odvodu do garančného fondu a neuhrádzanie dávok z neho
  - zrušenie rezervného fondu solidarity a prenesenie časti nárokov do daní
  - zrušenie všetkých jednorazových nesystémových dávok
3. Krátkodobo zrealizovateľné opatrenia, znamenajúce zdobrovoľnenie dnešných súčastí sociálneho poistenia, konkrétne:
  - zdobrovoľnenie nemocenského poistenia, úrazového poistenia a poistenia v nezamestnanosti, ich presun ich súkromné poistenie a nevyplácanie dávok k nim z dnešných fondov sociálneho poistenia (ktoré nebudú existovať)
4. Zníženie odvodu a rozsahu invalidného poistenia (1. fáza) a následne (v ďalšej fáze) jeho zrušenie a presunutie zvyšných nárokov z neho vyplývajúcich do daní
5. Zníženie odvodu a garantovaného rozsahu na verejné zdravotné poistenie, presun časti váhy na súkromné poistenie a nefinancovanie súvisiacich služieb (1. fáza) a následne (v ďalšej fáze) jeho presun do daní a garantovanie financovania zdravotníctva iba na úrovni základného balíka
6. Zníženie odvodov a nárokov na rozsah verejného dôchodkového piliera (odbúranie zásluhovosti v 1. pilieri), zdobrovoľnenie 2. piliera dôchodkového systému pre nových sporiteľov (nie možnosť v alt. vstupe do 1. piliera) a po skončení transformačného obdobia ukončenie existencie 1. piliera dôchodkového systému a prenesenie jeho zvyšnej časti do daní, garantujúc adresne existenčné minimum

1.

V dlhodobejšom horizonte by povinné a priebežne financované verejné poistné systémy nemali vôbec existovať a vládou vynucovaná sociálna solidarita na úrovni základného životného štandardu by mala byť financovaná len z daní. Zachované by mali byť iba pomoci pre chudobných ľudí nachádzajúcich sa v objektívne znevýhodnenom postavení (napríklad ťažko zdravotne postihnutí) a iným reálne chudobným (bez nároku na dávky v hotovosti).

Malo by to byť podporené aj napríklad liberalizáciou a dereguláciou trhov, osobitne trhu práce (vrátane zrušenia zákonného inštitútu minimálnej mzdy) a vytvorením podmienok pre neobmedzovanú konkurenciu súkromných poskytovateľov služieb a liberalizované podmienky pre súkromné dôchodkové sporenia.

Sociálna politika sa už nebude zaoberať masívnym prerozdeľovaním verejných zdrojov v záujme vyrovnávania prirodzene existujúcich rozdielov medzi ľuďmi, či dosahovania

iných sociálno-inžinierskych cieľov a sústredí sa len na to podstatné: adresné garantovanie základného životného štandardu pre ľudí v núdzi a na dočasnú a cieleňú pomoc týmto ľuďom na ich ceste k sebestačnosti. Akékoľvek hotovostné dávky pre človeka by mali byť podmienené protihodnotou vo forme jeho aktivity, predovšetkým pracovnej. Podpora pre pasívnych jednotlivcov by sa mala obmedziť na bezhotovostné formy.

Takýto koncept sociálnej reformy je vzhľadom na súčasné podmienky značne razantný, je však v praxi uskutočniteľný a pre odstránenie dlhodobých deformácií nevyhnutný.⁹

***

Východisková literatúra

GONDA, P. – NOVOTA, M. – DOSTÁL, O. (2005): *Návrh sociálnej reformy na Slovensku*. Stála konferencia Občianskeho inštitútu. Bratislava.

GONDA, P. – NOVOTA, M. – DOSTÁL, O. (2006): „Sebestačnosť namiesto odkázanosti“. *Konzervatívne listy* 2/2006.

HAYEK, F. A. (1994): *Právo, zákonodarstvi a svoboda*. 1. vydanie. Praha, Academia.

CHEN, S. – RAVALLION (2007): *Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004*. World Bank Policy Research Working Paper 4211.

JASAY, A. (2007): „Sociální spravedlnost pod drobnohledem (s malou pomocí od Adama Smitha)“. GONDA, P. – CHALUPNÍČEK, P. (eds.) (2007): *Na obranu slobodného trhu*. Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Liberální institut. Bratislava.

LEUBE, K.: (2004): „Nezamýšľané dôsledky štátu blahobytu“. *TREND* 29.10.2001.

---

⁹ Gonda-Novota-Dostál (2005), s. 66-67, Gonda-Novota-Dostál (2006), s. 3.